

Magasinet

By, marsk og geest 15

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Byhistoriske Arkiv & Den antikvariske Samling i Ribe

Forlaget Liljebjerget

2003

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Erik Bjerre Fisker, Lars Hammer,
Karen Margrethe Melbye,
Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2003 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 87-89827-36-8
ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden, se s. 40.

Illustrationer på bagsiden, se s. 12, 20 og 29.

Indhold

Jakob Kieffer-Olsen	
Mindeord over Lis Andersen	5
Jens Chr. Moesgaard	
Danelund-skatten	7
<i>The Danelund coin hoard</i>	16
Sandra B. Pedersen	
Ribe og Ærkebispestriden	17
<i>Ribe and the Archbishop strife</i>	25
Peter Zeeberg	
Hans Svaning og hans latinske Danmarkshistorie	26
<i>Hans Svaning and his latin History of Denmark</i>	37
Søren Mulvad	
Den rige Madam Rahr i Ribe	38
<i>Die reiche Madam Rahr in Ribe</i>	62
Ribe Museumslaug	64

Hans Svaning og hans latinske Danmarkshistorie

Af Peter Zeeberg

I 27 år, fra 1552 til 1579, sad historikeren Hans Svaning i Ribe og skrev på en stor Danmarkshistorie på latin. Værket blev aldrig udgivet i sin helhed, og i 1728 brændte det store manuskript. Men inden da var dele blevet trykt og andre dele skrevet af, så der er nok tilbage til at vi kan danne os et indtryk af værket som en stort anlagt kongehistorie skrevet af en dreven fortæller.

Kort før sin død i 1513 besøgte kong Hans Ribe for at deltage i en bispevielse:

“Mens kongen opholdt sig her sammen med dronningen, sin søn Christian og et antal af sine rigsråder og i et par dage var til gilde hos samme biskop Iver, blev der oversvømmelse i byen (for Ribe er en kystby, der ligger lige ud til den sydlige del af Nordsøen). Oversvømmelsen var så voldsom og kom så pludseligt at kongen blev spærret inde i byen lige som under en belejring, for højvandet spærrede alle veje ud af byen så han i adskillige dage var tvunget til at blive hvor han var med hele sit følge.

Ved den lejlighed fik alle tydeligt at se hvor from kongen var. For mens oversvømmelsen stod på, forlod han et par gange når han ikke havde andet at gøre, sit logi (han var indkvarteret hos byens borgmester Store Iver), og når han kom ned til det brusende hav og så hvordan byen var afskåret fra omverdenen til alle sider og på det nærmeste flød som en ø midt i havet, undrede han sig højligt over hvordan tidevandet skiftevis kunne få havet til at gå over sine bredder og trække sig tilbage igen. Det siges at han så vendte sig mod de omkring-

Fig. 1. Der kendes ingen samtidige portrætter af Hans Svaning, men i Ribe Domkirke kan man stadig se hans imponerende gravsten, hvor han præsenteres som Frederik 2.s tugtemester (lærer), dekan og kannik i Ribe, og “Danmarckis Rigis Historichus”. Danmarks Kirker.

We have no contemporary portrait of Hans Svaning, but his impressive gravestone can still be seen in Ribe Domkirke, where he is portrayed as tutor to Frederik 2, deacon and canon in Ribe, and “The Kingdom of Denmark’s Historian”/ “Danmarckis Rigis Historichus”.

stående og sagde: “Det er ikke uden grund vi hyl-der kongernes konge og herskernes hersker og ærer ham højere end alle magter på jorden, når han uden våben eller krigsmaskineri, kun ved at sætte et enkelt element i bevægelse, kan holde os indesluttet i denne by mod vores vilje. Nu erkender jeg mit nederlag og strækker frivilligt hænderne – de hænder som jeg aldrig har strakt frem til nogen fjende – frem til den Højeste, hvis magt er uendelig til lands såvel som til vands. Hans er æren, hæderen, sejren og magten i evighed.”¹

Forfatteren til disse linjer, historikeren Hans Svaning (ca. 1500-84), kendte Ribeejendens natur på nærmeste hold². Han boede i Ribe de sidste 32 år af sit liv, og det var her han skrev det Danmarkshistoriske værk som citatet stammer fra. Men forud for det var gået en mangeårig akademisk karriere. Hans udgangspunkt var ganske vist ikke akademisk. Hans far var bonde i landsbyen Svaninge ved Fåborg, men han havde en onkel, Jens Andersen, der var kansler hos Fyns biskop af samme navn, den navnkundige Jens Andersen Beldenak. Og med onklens hjælp kom han i skole i København og videre på universitetet både der og i Wittenberg, hvor han blev indskrevet i 1529 og tog magistergraden i 1533. De følgende år ved vi ikke meget om, men han blev i Wittenberg og omtales som en god støtte for andre danskere der kom derned for at studere³.

Kort efter reformationen blev han kaldt hjem for at undervise ved det nyåbnede universitet i København, men det varede kun kort, for fra 1541 blev han ansat som “tugtemester” (huslærer og opdrager) for tronfølgeren, den senere Frederik 2. Næppe nogen taknemmelig bestilling, for Frederik 2. var ikke videre bogligt interesseret, og formodentlig var han også temmelig ordblind.

Svanings aflønning som tugtemester bestod i udbyttet fra et antal præbender ved domkirkerne i Lund, Roskilde og Ribe, deriblandt dekanatet i Ribe, som han beholdt da prinsen i 1552 blev 18 år og ikke længere havde brug for en huslærer. Samme år flyttede han derfor til Ribe, hvor han i 1554 giftede sig med den ca. 15-årige Marine Sørensdatter, datter af den senere borgmester Søren Jacobsen Stage. De fik 15 børn.

I Ribe kastede Svaning sig over de historiske studier. Dem havde han allerede vist interesse for

tidligere, men fra 1552 havde han altså tid til at hellige sig arbejdet, og han fik også en form for kongelig autorisation til det i form af et kongebrev han kunne vise frem når han besøgte klostre og kirker for at søge efter arkivalier. Efter hvad han selv siger, blev han også opfordret til at skrive en Danmarkshistorie fra (næsten) højeste sted, nemlig fra kongens kansler, Johan Friis. Men en egentlig udnævnelse som “kongelig historiograf” blev det ikke til. Sådan en fik man, som Harald IIsøe har vist det, først i 1594 med Niels Krag⁴.

Men derfor kunne Svaning godt få konkrete kongelige bestillingsopgaver. Og sådan en fik han i slutningen af 1550'erne da han blev sat til at udarbejde et dansk svar på Johannes Magnus' (1488-1544) Sveriges historie.

Svanings ”gendrivelse” af Johannes Magnus
Magnus' værk *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus* (“Alle goternes og svensker-nes kongers historie”) blev udgivet posthumt i Rom i 1554. Forfatteren, der som den sidste katolske ærkebiskop af Uppsala havde levet i eksil i Rom efter reformationen, var ingen ven af den svenske konge Gustav Vasa, men alligevel blev hans bog hurtigt en slags historisk bibel for det nye styre i Sverige, for et af de vigtigste temaer i den var at Sverige var et ældgammelt selvstændigt rige. Baggrunden var Kalmarunionen: fra 1397 til 1523 havde Sverige i teorien været underlagt de danske konger. Realiteten havde for en stor del været oprør og krige og perioder hvor Sverige hævdede sin selvstændighed under sin egen konge – indtil det hele brød sammen efter blodbadet i Stockholm, hvor Christian 2. lod næsten 100 svenske stormænd halshugge, og derved fremkaldte det endelige oprør fra svenskernes side.

Magnus' mål er derfor at præsentere unionstiden som en unormal situation, et dansk overgreb mod et ældgammelt selvstændigt rige. Meget betegnende begynder hans bog med en fortegnelse over Sveriges 143 konger fra Noahs sønnesøn Magog, søn af Japhet og goternes stamfar, til Gustav Vasa (efterfulgt af en liste på yderligere 87 svenskere der har hersket over andre lande). Sådan en konstruktion måtte der til, for danskerne havde allerede en imponerende fortid med en lang kongerække, nemlig hos Saxo, hvis Danmarkshistorie

Fig. 2. Ribe som den tager sig ud i 5. bind af Georg Braunius' stor værk om Europas storbyer (*Civitates Orbis Terrarum*) fra 1598. Ribe var måske ikke en storby på europæisk plan, men den danske konges stedfortræder i hertugdømmene, Henrik Rantzau, støttede Braunius økonomisk, så han bestemte hvilke danske byer der skulle med – og det blev en hel del. Beskrivelserne af de enkelte byer blev skrevet af en række danske forskere, heriblandt Hans Svanings svigersøn Anders Sørensen Vedel.

Ribe as portrayed in volume 5 of Georg Braunius' great work on Europe's cities (*Civitates Orbis Terrarum*) from 1598. Perhaps Ribe was not a city in the European manner, but the Danish king's representative in the duchy, Henrik Rantzau, supported Braunius financially, so he decided which Danish cities should be included – and there were many. Descriptions of individual cities were written by several Danish researchers, among them Hans Svanings's son-in-law Anders Sørensen Vedel.

fra omkring 1200 var en stor succes i 1500-tallets Europa. Derfor sørger Magnus også omhyggeligt for at indplacere Saxos første danske hersker, Dan, som søn af den sekstende konge af Sverige. Hos Magnus er Danmark opstået som en svensk koloni, befolket af fordrevne forbrydere.

I 1558 udkom Magnus' værk i anden udgave, og året efter fik den danske regering besked fra sin repræsentant i London om at den var diplomatisk belastende. Man kunne ikke have Magnus' angreb siddende på sig – de var også temmelig grove. På det tidspunkt må Svaning nu nok allerede have været i gang med svaret på bogen, for kun halvanden måned senere kunne han aflevere det til regeringen, og i 1561 udkom det på tryk under titlen *Refutatio calumniarum cujusdam Joannis Magni Gothi Upsaliensis* ("Gendrivelse af en vis Johannes Magnus", gother fra Uppsala's bagvaskelser"). I sidste øjeblik fik man dog skiftet Svanings navn ud med den nyligt afdøde professor Petrus Parvus Rosefontanus (Peder Lille fra Roskilde), som helt fiktivt blev udstyret med titlen "dansk ridder", ligesom bogen blev tilbagedateret til 1560. Hvad den maskerade skulle til for, kan man ikke sige med sikkerhed, men Harald Ilse har sandsynligvis ret i at en dekan (degn) fra Ribe ikke rigtig havde vægt nok i det internationale sel-

skab, og (vigtigst) at det kunne være belejligt med en afdød forfatter hvis svenskerne blev alvorligt fornærmede. Endelig indeholdt det nye navn en slags sarkastisk kommentar til sagen: her er svaret fra den besindige Petrus Parvus ("lille") til den stortalende Johannes Magnus ("store")⁵.

Men gendrivelsen var kun den ene del af det danske svar. Det der virkelig skulle til, var en ny Danmarkshistorie på latin, der kunne præsentere det danske syn på hele historien for en international offentlighed. Og som en slags prøve på den blev gendrivelsen, *Refutatio*, trykt sammen med en historisk skildring af Kong Hans' historie, *Chronicon Ioannis*, skrevet af Svaning, men også den trykt under pseudonymet Petrus Parvus. Valget af kong Hans er naturligt. *Refutatio* koncentrerer sig om Magnus' behandling af netop denne periode, specielt den store tale mod danskerne som Magnus lægger i munden på den svenske biskop Hemming Gadh. Derved bliver der tale om et kombineret modangreb: *Refutatio* giver en modargumentation imod konkrete punkter i Magnus' værk mens krøniken viser hvordan samme periode burde skildres. Påstanden er naturligvis at Svanings krønike er mere korrekt og mere ædruelig. Og som en understregning gengiver Svaning på adskillige punkter i krøniken officielle doku-

menter i deres helhed til støtte for sin og regeringens tolkning af historien. De konflikter under kong Hans der hos Magnus skildres som svenskernes kamp for at vinde deres tabte frihed tilbage, er hos Svaning et spørgsmål om svenske brud på én gang afgivne løfter.

Man skal ikke forestille sig at Svaning har skrevet hele kong Hans' krønike på den korte tid der gik inden bogen udkom. Han har været i gang med værket inden da. Men de indsatte dokumenter, som han må have fået fra de kongelige arkiver, viser at der under alle omstændigheder er tale om en ny redaktion, tilpasset den konkrete brug. Den slags arkivadgang havde Svaning ikke under normale omstændigheder. Det samme gælder naturligvis henvisninger fra krøniken til *Refutatio* og en række passager i krøniken hvor han udtrykkeligt polemiserer mod Magnus. Og endelig er der de mange steder hvor Svanings version af historien åbenlyst er skrevet som svar til de tilsvarende passager hos Magnus.

Tag f.eks. episoden i 1503 hvor den svenske rigsforstander Sten Sture har taget den danske dronning Kristine til fange. Magnus beretter hvordan Sten ikke alene behandlede dronningen med den største respekt og sørgede for at der ikke skete hende noget, men ligefrem eskorterede hende hele vejen til den danske grænse fulgt af hele den "gotiske" adel. Her har vi, ifølge Magnus, et tydeligt bevis på Stens bemærkelsesværdige storsind.

I Svanings version hører vi først om dronningens heltmodige forsvar under svenskernes belejring af Stockholm. Da hun endelig bliver nødt til at overgive sig for ikke at dø af sult, sker det kun på betingelse af at hun og hendes følge får fri udrejse. Men Sten bryder straks sit løfte og holder dronningen og hele hendes følge i fangenskab i lange tider inden det endelig behager ham at bringe hende tilbage til den danske grænse. Hos Svaning er episoden et eksempel på svenskernes upålidelighed.

Svanings Danmarkshistorie

En Danmarkshistorie på latin var som sagt det der skulle til, set fra regeringens side. Men besynderlig nok gjorde regeringen foreløbig kun en halvhjertet indsats i den retning. Man ydede en vis støtte, først til Svaning, senere til hans svigersøn

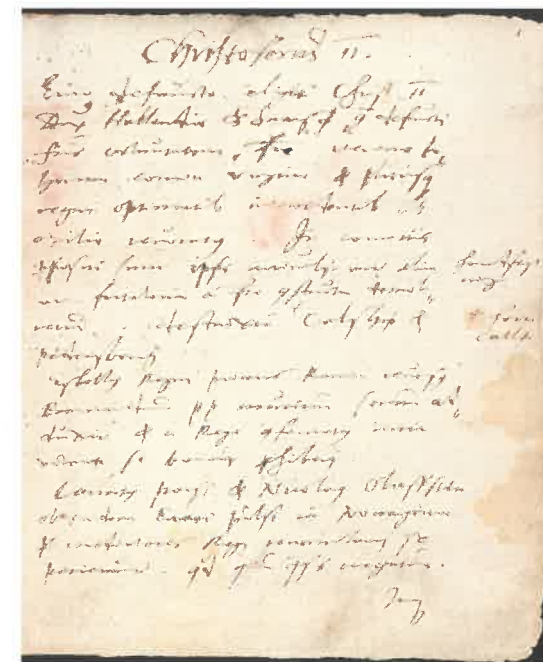

Fig. 3. Første side af Hans Svanings egenhændige udkast til Christoffer 2.s historie. Det Kongelige Bibliotek, GKS 2444, 4°.

First page of Hans Svaning's own draft for Christoffer 2.s historie.

Anders Sørensen Vedel, men det var altså først i 1594, da man måtte opgive at vente på Vedels værk, at der endelig blev afgivet en konkret bestilling og ansat en "kongelig historiograf" med adgang til de rette arkivalier, bevillinger til sekretærhjælp osv. Og selv da trak det ud. Først i 1630-erne kom der endelig en latinsk Danmarkshistorie på tryk.

Svaning arbejdede altså på eget initiativ. Men regeringen var naturligvis interesseret i resultaterne, så i 1579, da han havde arbejdet på sagen i næsten 30 år og var blevet en meget gammel mand, fik han besked på at indsende hvad han havde fået skrevet, til gennemsyn så regeringen og den akademiske sagkundskab i skikkelse af universitetets professorer kunne afgøre om det var værd at trykke⁶. Og Svaning afleverede en fuldstændig Danmarkshistorie fra kong Dan til og med Christian 2.

Bedømmelsen faldt tydeligvis ikke ud til Svanings fordel, for bogen blev ikke trykt. Begrundelsen kender vi ikke, men en enkelt udtalelse er dog bevaret. En af professorerne, Desiderius Foss, spurgte sin onkel Anders Foss, der var biskop i

Bergen, til råds om sagen. Og biskoppen skrev tilbage at den første del af værket, sagnhistorien, var aldeles utroværdig, så han ville anbefale at man kun trykte de senere dele⁷. Men der har nok været andet der vejede tungere. Professorerne kan udmærket have været utilfredse med Svanings stil og sprog. Retorik og sproglig elegance var ikke hans force. Regeringen kan have ment at hans viden om politik og diplomati var for ringe. Og endelig kan værket have været for antisvensk i sin tone. Den politiske situation havde ændret sig en del siden Svaning påbegyndte arbejdet⁸.

Bogen blev altså ikke trykt. Men håndskriftet blev brugt. I de næste mange år vandrede det fra den ene historiker til den anden. Arild Huitfeldt havde det og gjorde god brug af det⁹. Da Niels Krag i 1594 blev kongelig historiograf, gik det videre til ham. Efter Krags død gik det i 1602 til hans efterfølger Jon Jakobsen Venusin, og fra ham i 1608 til Universitetsbiblioteket¹⁰. Også her blev det flittigt brugt, ikke mindst af hollænderen Johannes Meursius, der på Christian 4.s bestilling udsendte *sin* latinske Danmarkshistorie, *Historia Danica*, i 1638¹¹.

Men inden da havde der været forsøg på at få en del af Svanings værk trykt. I 1625, hvor man stadig gik og ventede på den latinske Danmarkshistorie, bad regeringen universitetet om at finde noget historisk der kunne fortjene at blive trykt. Og professorernes valg faldt på Svaning¹². Vores kilde til historien, konsistoriums protokol, kalder ham ganske vist "Seningius" to ud af tre gange, men det kan nok kun være ham. Mere mærkeligt er det at værket der udvælges, siges at være Christian 3.s historie, for sådan en kender man ellers intet til at han havde skrevet. Det store manuskript sluttede med Christian 2. Under alle omstændigheder blev manuskriptet sendt til Frankfurt, hvor en trykker indvilligede i at trykke det, men åbenbart ombestemte sig, for trykt blev det ikke.

Over tredive år senere, i 1658, udkom til gengæld Svanings Christian 2.s historie på tryk, også i Frankfurt. Man har derfor gået ud fra at "Christian 3." i konsistoriums protokol var en skrivefejl for "Christian 2.", og at det var samme manuskript der dukkede op igen i 1658. Men helt sikker kan man nu ikke være. Skal man virkelig forestille sig at Christian 4. og hans regering på eget initiativ

sendte et skrift om det sorte får blandt de oldenborgske konger til trykning i det store udland? I virkeligheden er det en mere nærliggende tanke at trykningen i 1658 var et stykke antidansk propaganda fra svenskernes side, netop her i krigsåret. Men realiteten er at vi intet ved om det.

Hvem der end stod bag, var det et held at afsnittet om Christian 2. blev trykt, for hovedmanuskriptet lå på Universitetsbiblioteket, og der brændte det sammen med så mange andre skatte ved Københavns brand i 1728. Helt tabt var det dog ikke, for et par historikere i 1600-tallet havde interesseret sig nok for værket til at kopiere dele af det til egen brug. Det gælder Stephanius (1559-1650), der citerer nogle passager i sin store kommentar til Saxo¹³, og det gælder antikvaren Thomas Bartholin (1659-90)¹⁴. Stephanius har også lavet en udførlig indholdsoversigt over værket¹⁵. Og endelig er der bevaret nogle længere afsnit af Christian 1.s historie i et håndskrift der stammer fra Svaning selv¹⁶. Hertil kommer altså kong Hans' og Christian 2.s historie, som begge blev trykt i deres helhed.

Alt i alt er der bevaret tilstrækkeligt meget af Svanings Danmarkshistorie til at det giver god mening at udgive og oversætte værket. Og det er jeg i disse år i færd med at gøre for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Værkets opbygning

Hvad var det så for et værk? Der var tale om et håndskrift i folioformat indbundet i tre bind. Ifølge Stephanius omfattede de første to bind hhv. ca. 700 og ca. 600 sider. Formelt var det inddelt i tre dele, kaldet *Tomii*, "bind", som – lidt forvirrende – ikke svarede til den fysiske indbinding, idet *Tomus 2* begyndte midt i bind 1 og fortsatte hele vejen igennem bind 2.

Tomus 1, som var underinddelt i 10 bøger, omfattede geografiske og etnografiske indledninger samt alle de ikke-kristne kongers historie fra Dan til og med Regner Lodbrog. *Tomus 2*, ligeledes i 10 bøger (men over dobbelt så mange sider), omfattede de kristne konger fra Harald Klak til Christoffer af Bayern, og *Tomus 3* omhandlede det oldenborgske kongehus: Christian 1. og Christian 2. Kong Hans, som var trykt allerede, var naturligvis ikke med i manuskriptet¹⁷.

Opbygningen i de to første *tomii* svarer til Saxos, hvilket næppe er noget tilfælde. Også han inddeler sit værk i en hedensk og en kristen del på lige mange bøger, 8 i hver, men af vidt forskelligt sidetal eftersom der er meget mere at sige om den kristne periode. Ved at tilføje en tredje del med Oldenborgerne får Svaning på en gang fremhævet det regerende kongehus som noget særligt og gjort det til højdepunktet i en ældgammel historie.

Meget tyder på at Svaning havde tænkt sig at fortsætte værket helt frem til sin egen tid. Hans Gram omtaler at der blandt Svanings papirer var en skitse til Frederik 1.s historie¹⁸, og i Svanings egen Christian 2.s historie findes en henvisning til afsnittet om Christian 3., som – formodentlig – aldrig blev skrevet. Det lyder også ganske sandsynligt. At slutte en Danmarkshistorie med Christian 2. er at slutte på et lavpunkt, ikke rigtigt flatterende for kongedømmet. Det rigtige sted at slutte, set fra Frederik 2.s tid, er med Christian 3., den regerende konges far og den konge der gennemførte reformationen i Danmark. Men længere end Christian 2. nåede Svaning altså ikke før han fik ordre til at indlevere sit materiale.

Titlen på værket er der nogen uklarhed om. Nogle steder kaldes værket *Saxo illustratus* ("Den forklarede Saxo") eller bare *Saxo*¹⁹, andre steder *Commentarii rerum Danicarum* ("Optegnelser om dansk historie")²⁰, atter andre *Historia Danica* ("Danmarkshistorie")²¹. Det sidste er naturligvis det man altid kan kalde sådan en bog, så der er en vis chance for at det bare er en beskrivelse, ikke en egentlig titel. De to andre lyder mere som titler – og måske *kan* de begge to være rigtige. En enkelt kilde, en håndskrevet fortegnelse over historiske håndskrifter på Universitetsbiblioteket fra begyndelsen af 1600-tallet, kalder første bind for *Saxo*, og de to andre tilsammen for *Commentaria Posteriora* ("Optegnelser, anden del")²². Det er stadig ikke særlig konsekvent, men det er på den anden side ikke spor umuligt. En rimelig løsning er altså at kalde hele værket for *Commentarii* og anse *Saxo illustratus* for en undertitel på første del.

Kongerækken

Et særlig karakteristisk træk ved Svanings værk som det fremstår i Stephanius' beskrivelse, er at det er kongernes historie. Der er enkelte generelle

Fig. 4. Historikeren Anders Sørensen Vedel blev i 1577 gift med Hans Svanings 15-årige datter Marine. Hun døde allerede året efter under et besøg hjemme i Ribe. Vedel skrev et smukt latinsk epitafium som blev sat op i domkirken, smykket med portrætter af de to ægtefolk. Tre år senere forlod Vedel sin stilling som slotspræst i København og slog sig ned i Ribe for at skrive Danmarkshistorie.

Historian Anders Sørensen Vedel married Hans Svaning's 15 year-old daughter Marine in 1577. She died the next year during a visit to Ribe. Vedel wrote a touching latin epitaph which was mounted in the Cathedral, decorated with portraits of the couple. Three years later, Vedel resigned his position as court-chaplain in Copenhagen and moved to Ribe to write his History of Denmark.

afsnit, om geografi, om etnografi og om nordens guder, men hele det historiske forløb er opstillet som en kongerække, ét afsnit pr. konge med fortløbende nummerering. Referencen til Johannes Magnus er ikke til at tage fejl af. Svaning kan ganske vist ikke stille op med helt så mange konger som Magnus (94 i alt hvis man medtager kong Hans), for han følger omhyggeligt Saxo, men virkningen er alligevel ganske imponerende. Og Svaning kan udmærket have gjort et nummer ud af – i modsætning til Magnus – at holde sig til de uimodsigelige autoriteter (Saxo) og afholde sig fra ubeherskede gætterier.

I det hele taget var kongerækken et centralt motiv i tiden. Et langt tidligere eksempel er "Rimkrøniken," en tekst fra 1400-tallet, hvor alle de danske konger fra Dans far Humble til Christian 1. står op på rad og fortæller om sig selv i hver sin versmonolog på dansk. Det var den første bog der overhovedet blev trykt på dansk (1495) og den blev genoptrykt adskillige gange siden. En af disse udgaver kom i 1555, og formodentlig var det den

Fig. 5. Frederik 2. og kronprins Christian (4.) på det sidste af Kronborgtapeterne fra begyndelsen af 1580'erne. De tyske digte der står over hver konge, danner tilsammen en danmarkshistorie på vers. Nationalmuseet.

Frederik 2. and crown-prince Christian (4.) on the last of the Kronborg tapestries from the early 1580's. The German verses above each regent combine in a poetic history of Denmark.

der fremprovokerede et svar fra Sverige. Gustav Vasa sørgede personligt for at en mand ved navn Peder Svart skrev et svar på Rimkrønikens beskrivelse af unionstiden, fyldt med personlige

angreb på navngivne danskere²³. Meget tyder på at Svanings *Refutatio* til dels var tænkt som et svar på det værk også²⁴.

Rimkrøniken var som sagt på dansk. I 1569,

under Syvårskrigen med Sverige, kom der et noget lignende værk på latin, en samling epigrammer, et for hver konge, af den (dengang) kendte latin-digter Hans Sadolin²⁵. Bogen var dediceret til Frederik 2. og faldt tydeligvis i god jord hos modtageren, for kort efter blev Sadolin udnævnt til *Poeta laureatus*, og dermed hofdigter.

I alle disse værker bygger kongerækken grundlæggende på Saxo, men helt ens er de ikke, for Saxo kan tolkes forskelligt og andre kilder kan inddrages. En meget indflydelsesrig tolkning fik man i 1575 da Saxo første gang udkom på dansk i Anders Sørensen Vedels oversættelse. Hos Vedel er Saxo, præcis som Svanings værk, delt op i nummererede kapitler, et for hver konge, og i et appendiks præsenteres den fulde liste, inklusive de efterfølgende konger helt op til Frederik 2.

På det tidspunkt var kongerækken også blevet emne for den repræsentative kunst ved hoffet, både i Danmark og Sverige. I 1560-erne bestilte den svenske konge Erik 14. (der havde sit imponerende nummer fra Johannes Magnus' spekulationer) en gobelin-serie med portrætter af alle de svenske konger efter Magnus' værk. Kun fire af dem blev færdige, og kun to af dem er bevaret i dag, men de indeholder begge elementer med klart brod mod Danmark²⁶.

I Danmark tog Frederik 2. ideen op, først med en serie af malede portrætter, som blev bestilt hos maleren Antonius Samfleth i 1570-erne, og i 1580-erne med de berømte Kronborgtapeter. Det var den flamske kunstner Hans Knieper der fik bestillingen på 40 tapeter med portrætter af alle de danske konger fra Dan til Frederik 2. til udsmykning af den store dansesal på Kronborg. Og i dette tilfælde lykkedes det at få hele serien færdig. I dag er der 14 tilbage. Tapeternes kongerække følger i store træk Vedels Saxooversættelse – dog med enkelte tilføjelser så bestilleren selv, Frederik 2., kan blive nummer 100. Ideen med sådan en udsmykning er jo dobbelt: at fremholde den lange tradition kongen kan støtte sig på, og at præsentere den nuværende konge som højdepunktet i historien. Og i den forbindelse tjener tallet 100 et klart formål. Frederik 2. er på en gang et slutpunkt og en ny begyndelse – hvorfor hans arving, den lille prins Christian (4.), da også står klar på det sidste tapet ved siden af sin far.

Fig. 6. Portræt af Erik Emune, Ribe Domkirke. Til dette og et tilsvarende maleri af Christoffer 1. skrev Svaning i 1576 historiske tekster på latinske vers, som stadig kan ses i kirken. Selvom der i Ribe kun er tale om to konger, er princippet det samme som på Kronborgtapeterne: kongeportrætter ledsaget af historiske skildringer på vers.

Portrait of Erik Emune, Ribe Domkirke. Svaning wrote historical texts in latin for this and a similar portrait of Christoffer 1. in 1576, still to be seen in the Cathedral. Although there are only two kings in Ribe, the principle is the same as with the Kronborg tapestries, royal portraits accompanied by verse commentary.

Over hver konge var der et vers på tysk, hvor kongen præsenterede sig selv og sine bedrifter i første person. Oprindeligt var der blevet bestilt danske digte til formålet hos forfatteren Iver Bertelsen, men i sidste ende bestemte man sig altså for det mere udadvendte tysk. Men Bertelsens digte gik ikke til spilde. De blev bl.a. anvendt i de håndskrifter med tegnede kongerækker som i den følgende tid kom på mode i adelige kredse²⁷.

Også på en anden måde indgik kongens forgængere i den repræsentative kunst. Kunsthistorikeren Birgitte Bøggild Johannsen har vist hvordan der netop i Frederik 2.s tid blev lagt et stort arbejde i at restaurere gamle danske kongegrave i en lang række kirker rundt i landet. I Ribe, Roskilde og Sorø blev der ligefrem opsat mindetavler med latinske indskrifter, deriblandt to med tekst af

Hans Svaning, nemlig de stadig bevarede epitafier over Erik Emune og Christoffer 1. i Ribe Domkirke – hvilket Svaning selv omtaler i et fragmenterne af hans Danmarkshistorie. Bøggild Johannsen tolker disse aktiviteter som udtryk for en dyrkelse af kongens forfædre på linje med Kronborgtapeterne²⁸.

Biografisk historieskrivning

Når Svaning bygger sit værk op med så stor vægt på kongerækken, passer det altså ind i en generel tendens i tiden. Og så vidt man kan se, tager han ligefrem konsekvensen af sin fremgangsmåde med et kapitel pr. konge ved at udforme hvert afsnit som en egentlig biografi. Det kan vi ganske vist ikke se helt tydeligt for de dele af værket der kun er bevaret i brudstykker, men at han anså hvert afsnit for en biografi fremgår af hans ordvalg: Når han henviser til andre dele af værket, gør han det altid med ordet *vita* ("liv" dvs. "biografi"). Der henvises til Erik 8.s *vita*, Christian 1.s *vita*, Christian 3.s *vita* osv.

De to afsnit der er bevaret i deres helhed, kong Hans og Christian 2., er ganske tydeligt udformet som biografier, omend de er det på lidt forskellige måder. Tydeligst biografisk er Christian 2.s historie, som ligefrem begynder med hans fødsel og opvækst i løbet af kong Hans' regeringstid og fortsætter efter at Christian blev fordrevet fra tronen helt frem til hans død tre konger senere, om man så må sige. I kong Hans' krønike er det især afslutningen der knytter an til den biografiske genre. Her får vi, efter Hans' død, en afsluttende karakteristik af kongen – hans karakteregenskaber, udseende osv. – af en type der er meget almindelig i biografier helt tilbage fra antikken. Og lignende afsnit med almen karakteristik af en konge finder vi faktisk også blandt fragmenterne af de tidligere dele²⁹.

Harald IIsøe, der har lavet en særdeles indsigtfuld undersøgelse af *Refutatio* og Kong Hans' Krønike, henviser til to interessante forbilleder. Det ene er Einhard's biografi over Karl den Store, som IIsøe påviser at Svaning direkte låner fra i sin beskrivelse af kongen. Det andet er den italienske humanist Polydoro Vergilio, der skrev en omfattende latinsk Englandshistorie i årene før Svaning. Den sidste er interessant ved netop at behandle

hver konge fra Vilhelm Erobreren og frem i én "bog" og afslutte hver bog med en sådan sammenfattende karakteristik³⁰.

At netop den afsluttende karakteristik af kong Hans slog an i samtiden, har vi et bevis på i Arild Huitfeldts dansksprogede Danmarkshistorie fra omkring 1600. Da Huitfeldt skrev sin bog om samme konge, overtog han hele Svanings karakteristik ord til andet, men oversat til dansk³¹.

Svaning som fortæller

IIsøes karakteristik af Svanings kong Hans er yderst rammende og også dækkende for resten af Svanings værk. IIsøe skriver bl.a. at "(Svanings prosastil) er jævn og ligetil, uden pointer og uden mærkbare forsøg på at leve op til klassiske eller nyklassiske forbilleder ... Hans særkende er en – ofte vindende – naiv trohjertighed og en uhøjtidelig fortælleglæde ...". Hans stærke punkt er for IIsøe "den litterære portrætteringskunst"³².

At renæssancens latinske historieskrivning netop er litterær i sit anlæg er velkendt. Men hvor det som oftest ytrer sig i fornem retorik og forsøg på at leve op til de klassiske romerske forbilleder, får vi altså hos Svaning en langt mere umiddelbar og "folkelig" fortælling. Når han er bedst, skildrer han historien og dens personligheder gennem konkrete situationer i en visuel stil. Han ser begivenhederne for sig, og formidler billederne til læseren.

Lad os slutte med nogle eksempler. I kong Hans' Krønike hører vi hvordan den svenske rigsforsander Sten Sture har planlagt at myrde kongen i et baghold oppe i Sverige: *Kongen blev underrettet om sagen af sine egne folk, og da det gik op for ham at alle veje tilbage mod Danmark var afspærret så han ikke kunne komme tilbage, traf han den beslutning som situationen kaldte på, og samme nat som bønderne skulle være kommet for at slå ham ihjel, begav han sig i stor hast af sted mod Stockholm med sin hustru. Han drog af sted da natten faldt på, og et stykke tid havde han Sten med sig: Han red på en fornem hest lige ved kongens slæde, sydende af ondskab og raseri, og greb den ene gang efter den anden med en barsk mine om skæftet på sit sværd. Atter og atter klagede han stille ved sig selv og greb sig til hovedet fordi hans plan ikke var lykkedes, og han ikke*

havde soldater nok til at klare sig over for kongen. Efter en tid fik han det så dårligt med sig selv at han i al hemmelighed sneg sig væk fra kongens følge og fandt sig et sikrere sted at være. Sveden løb af ham og han trak sig i skægget af ærgrelse over at kongen med sin kloge beslutning var kommet et fikst og færdigt baghold i forkøbet. Efter at han var flygtet, fortsatte kongen rejsen til Stockholm, hvor han allerede samme nat nåede uskadt frem sammen med sin hustru og sit følge.

Bemærk den skarpe kontrast mellem den rolige konge i sin (glidende) slæde og den hvileløse Sten på den (fyrige) hest. Sten er indbegrebet af den upålidelighed der i det hele taget karakteriserer svenskerne i Svanings skildring.

Men, som IIsøe også fremhæver, selv om kong Hans på mange måder beskrives som en ideel hersker – rolig, vis, fredselskende osv. – bliver negative sider ikke holdt skjult. Selv et forbigående anfald af sindssyge bliver udførligt beskrevet. Men selv i denne nuancerede skildring kommer kong Hans klart til at stå som et modstykke til sin søn, den brutale og ukloge Christian 2. En enkelt episode skal formodentlig ses som en direkte henvisning fra det ene kongeportræt til det andet. I 1497 er kong Hans endelig blevet kronet som konge af Sverige efter sejren ved Rotebro uden for Stockholm. Efter kroningen holder kongen fest for de tilstedeværende svenskere, og senere på aftenen sidder han sammen med sine egne folk og diskuterer dagens hændelser. Hans spørger rundt i kredsen om han nu har behandlet svenskerne korrekt. En tysker i følget svarer: "Høje konge! Der var en ting der manglede ved det prægtige gilde, hvis du tillader at jeg siger det." Da så kongen spurgte hvad det var, svarede manden: "Jo, da du havde givet svenskerne hvad de havde brug for, og mere end det, af fyrstelige retter, så burde du have sendt bud efter din skarpretter og givet ham ordre til at brede et fløjlsklæde ud på gulvet og hugge hovedet af hver eneste af dem så de endelig kunne få deres straf for deres forræderi." Kongen så ned i gulvet i forfærdelse over det svar, og først da han havde siddet en tid uden at sige noget, løftede han igen blikket, stirrede mørkt på manden der havde svaret, og sagde: "Jeg ville meget hellere gøre dig og dit blodtørstige råd til ravneføde end besudle min egen uskyld med sådan en forbrydelse – eller

anvende sådan en grusomhed til at skaffe mig dette rige, som jeg ellers har fået ved frit valg og fordi jeg var berettiget til det!" Med de ord rejste han sig og trak sig tilbage til sit eget værelse. Og fra den dag talte han aldrig mere med manden.

Det er vel en hentydning til Stockholms Blodbad, hvor Christian 2. netop gjorde det Hans aldrig ville have gjort.

Christian 2. er absolut en skurk i Svanings skildring. Ikke en egentlig tyran måske, men en hersker der lader sig lede på vildspor. Et eksempel finder vi i den scene hvor Christian møder sit livs kærlighed Dyveke for første gang. Vi er til bal på Bergens Rådhus. Christian kan ikke få øjnene fra pigen, og der går ikke længe før han trækker hende ud på dansegulvet: *Hun danser til basunens klang mens kongen fører, og hendes fagter, hendes blik og hendes blide bevægelser med kroppen fryder kongen, som ved synet af det yndige ansigt og linjerne i den spæde krop, der fra skaberens egen hånd var formet så smukt, var lige så lykkelig som Paris da han havde røvet Helena. Han danser derfor helt opfyldt af glæde, uden anelse om den store elendighed og den frygtelige ulykke der snart efter skulle følge denne dødsmerkede glæde. Hvor er dog kongers og fyrsters hjerter blinde! Hvor er dog alle deres ønsker og længsler forfængelige når Herren ikke længere holder hånden over dem. For når han ikke styrer deres handlinger og beslutninger, drives de ofte med større kraft mod det der bringer dem til undergang, end det der bringer frelse og velsignelse.*

Hvilke vældige udgydelser af uskyldige menneskers blod, hvilke mængder af uretfærdige drab, ja, hvilke rystelser i disse rigers grundvold lå der ikke gemt i denne ene dans?

Baggrunden er naturligvis at med Dyveke følger hendes mor Sigbrit, som får voldsom magt over kongen og leder ham mod katastrofen. Svaning fortæller selv senere i bogen hvordan han selv som stor dreng så rigets ledende mænd stå og vente i regnen uden for Sigbrits hus på Amagertorv mens kongen var inde og drøftede rigets sager med fru. Igen det slående billede der siger det hele. Når Svaning er bedst, er det den sigende detalje, det godt sete billede, der formidler de store perspektiver.

Hans Svaning er ingen blændende latinsk re-

toriker. Men han er et interessant eksempel på en halvofficiel historiker – og han er en dreven fortæller.

Noter

1. Svaning 1560 s. 2Q4v-2R1r oversat fra latin af Peter Zeeberg.
2. Den grundlæggende Svaningbiografi er: Rørdam 1869 s. 67-101. Se også IIsøe 1973 og IIsøe 1984.
3. Rørdam 1867 s. 70.
4. IIsøe 1984 passim, om Svanings kongebrev: s. 237-38.
5. Hele forløbet er senest, og bedst, analyseret af Harald IIsøe (1973), om pseudonymet: s. 31-32.
6. IIsøe 1984 s. 237-38.
7. Udgivet i Rørdam 1875, I. 2, s. 568-69. Jvf. Skovgaard-Petersen 2002 s. 102.
8. Skovgaard-Petersen 2002 s. 103.
9. IIsøe 1963-66 s. 432-33. Birket-Smith s. 23-24.
10. Fortegnelsen over hvad der blev afleveret fra Krag's bo til Venusin er udgivet i Birket-Smith 1882 s. 112-22 (efter flere håndskrifter). Den tilsvarende fortegnelse fra Venusins bo (Det kongelig Bibliotek, GKS 1071 fol.) i Rørdam 1874-77.
11. Meursius' brug af Svaning er for nylig blevet indgående analyseret i Skovgaard-Petersen 2002.
12. Rørdam 1868 s. 111-12, m. tillæg nr. 17-19, s. 155-60.
13. Stephanius 1645.
14. Det kongelige Bibliotek, *Bartholiniana J*, E Don. Var. 1, fol.
15. *Designatio variorum documentorum et antiquitatum*, Kungliga Biblioteket, Stockholm, Cod. Holm. K 5. Udgivet i Christensen 1909 s. 5-8 og 176-77.
16. Det kongelige Bibliotek, GKS 2444 4to. Ud over denne tekst, som er en renskrift i flere hænder med en længere lakune ca. midt i teksten, omfatter håndskriftet nogle skitser i Svanings egen hånd.
17. Stephanius i: Christensen 1909 s. 5-8 og 176-77. En stort set identisk beskrivelse findes hos Svanings dattersøn Hans Svaning d. y. (1650 s. 30). Visse kilder giver en alternativ beskrivelse der inddeler værket i syv dele (Birket-Smith 1882 s. 119, Rørdam 1868 s.), hvilket næppe kan være en beskrivelse af det samme håndskrift (men nok af samme tekst i en anden redaktion). Den ene af disse kilder, afleveringspapiret fra Niels Krag's bo, omtaler da også to forskellige håndskrifter, et i folioformat i tre dele og et i kvartformat i syv dele (Birket-Smith 1882 s. 116 og 119). Stephanius angiver ikke format, Bartholin angiver det til folio (Det kongelige Bibliotek, *Bartholiniana J*, E Don. Var. 1, fol., s. 346.).
18. "Vita Friderici I, primis quasi lineis designata", Skovgaard-Petersen 2002 s. 241, note 1.
19. Hhv. Stephanius 1645, Prolegomena s. 9 og Birket-Smith 1882 s. 139.
20. Det kongelige Bibliotek, *Bartholiniana J*, E Don. Var. 1, fol. s. 346.
21. Stephanius i Christensen 1909 s. 5. Stephanius 1645 s. 98.
22. Det kongelige Bibliotek. GKS 1071 fol. trykt i Rørdam 1868 s. 146 ff., jvf. Birket-Smith 1882 s. 26, note 1. Stephanius kalder et enkelt sted tilsvarende første del for *Commentarii priores*. (Stephanius 1645 s. 140).
23. Svart 1558.
24. IIsøe 1973 s. 35 ff.
25. Sadolin 1569, jvf. Skaftø Jensen 1995 s. 26.
26. Mackeprang og Flamand Christensen 1950 s. 5.
27. Den grundlæggende behandling af Kronborgtapeterne er Mackeprang og Flamand Christensen 1950. Heri behandles også de bevarede eksempler på sådanne adelshåndskrifter.
28. Birgitte Bøggild Johannsen: "Memoria maiorum: On the Cult of Ancestry and the Restoration of Historical Monuments during the Reign of Frederick II." Endnu ikke udkommet. Ventes trykt i en bog om "Portrait and Self-representation in the Nordic Renaissance".
29. Om Valdemar Atterdag: Det kongelige Bibliotek, *Bartholiniana J*, E Don. Var. 1, fol. s. 359-60, om dronning Margrete sammest. s. 360.
30. IIsøe 1973 s. 49 ff. Polydoro Vergilios *Anglicae historiae libri vigintiseptem* udkom

første gang i Basel 1534, og adskillige gange senere.

31. Huitfeldt 1599 s. 305-308 svarer til Svaning 1560, 2Q1r-2Q3r.
32. IIsøe 1973 s. 42 og 47.

Litteratur

- Birket-Smith, S.: *Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728, især dets Håndskriftsamlinger: udgivet til Minde om Universitetsbibliothekets Grundlæggelse for 400 År siden*. København 1882.
- Christensen, William: Staffen Hanssøn Stephanius's Designatio variorum documentorum et antiquitatum. *Danske Magazin* 6. R. bd. 1, 1909, 5-71 og 97-177 og 193-247.
- Huitfeldt, Arild: *Kong Hansis Krønike*. København 1599 (facsimile: København 1977).
- Harald IIsøe: Håndskriftet H 112 og de danske historikere. En studie i overlevering. *Historisk Tidsskrift* 12. rk. 1, 1963-66 s. 399-437.
- IIsøe, Harald: Omkring Hans Svanings Refutatio og Chronicon Ioannis. *Historisk Tidsskrift* 12. rk. 6, 1973 s. 21-58.
- IIsøe, Harald: Svaning, Vedel, Huitfeldt og Krag. Omkring spørgsmålet om den første historiografudnævnelse. *Tradition og Kritik. Festskrift til Svend Ellehøj*. København 1984, s. 235-58.
- Mackeprang, M. & Sigrid Flamand Christensen: *Kronborgtapeterne*. København 1950.
- Rørdam, H. F.: *Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen. I. Tidsrummet fra Reformationen indtil Anders Vedel*. Kjøbenhavn 1867.
- Rørdam, H. F.: *Klavs Christoffersen Lyschanders Levned, samt hans Bog om Danske Skribenter*. København 1868.
- Rørdam, H. F.: Jon Jakobsen Venusinus. *Kirkehistoriske Samlinger* 3. Rk. 1, 1874-77 s. 242-310.
- Rørdam, H. F.: *Monumenta Historiæ Danicæ*. København 1875.
- Sadolin, Hans Jørgensen: *De Regibus Daniae Epigrammaton liber unus*. København 1569.
- Skaftø Jensen, Minna (ed.): *A History of Nordic Neo-Latin Literature*. Odense 1995.
- Skovgaard-Petersen, Karen: *Historiography at the*

Court of Christian IV (1588-1648) Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius. (Renæssancestudier 11) København 2002.

Stephanius, Stephanus Johannis: *Notæ uberiores in Historiam Danicam Saxonis Grammatici*. Sorø 1645. (Facsimile: København 1978 = Danish Humanist Texts and Studies 2).

Svaning, Hans (under pseudonym: Petrus Parvus Rosefontanus): *Refutatio calumniarum cujusdam Joannis Magni Gothi Upsaliensis*. Hafniae 1560 (dvs. 1561).

Svaning, Hans, d. y.: *Chronologia Danica*. Hafniae 1650.

[Svart, Peder:] *Någer stycker aff then Danske Cröneke, ifrå konung Wallemars tijd ... Teslikest the Svenskes rätferdelige ... gensvar ... Stockholm 1558*.

Summary

The historian Hans Svaning (Johannes Svaningius, c. 1500-1584) was a resident of Ribe from 1552 till his death in 1584. During this period he composed a full-scale Latin history of Denmark from the eponymous king Dan up to 1523. The text was never published in toto, and in 1728 the manuscript was destroyed by fire. Before that, however, the manuscript had been described, the chapters on the last two kings (King Hans and Christian II) had been printed, and a number of excerpts had been made by later historians. On the basis of this material the article characterizes Svaning's work as a history of the Danish kings composed of separate biographies. This is compared with similar tendencies in more official court culture, both in Denmark and Sweden, which form part of the ongoing strife between the two countries. Finally Svaning's style as a storyteller is characterized and exemplified.

Peter Zeeberg, seniorforsker, ph.d.
Det danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1
1219 København K